

ADALEK

AZ

ERDÉLYI SZÁSZOK TÖRTÉNETÉHEZ

AZ ANDREANUM ELOTTI IDŐBŐL.

WENZEL GUSZTÁV,

RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1873. május 12-ki ülésén.)

BUDAPEST,

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1873.

ADALÉK

az erdélyi szászok történetéhez, az *Andreanum*
előtti időből.

Az erdélyi szászoknak története, akár magában tekintjük, akár mint Magyarország általános történetének egyik speciális részét, a közönségesnél egyaránt nagyobb érdekekkel bír. Mert a szász nemzet nemcsak egészben foglalt tekintélyes helyt mindig Erdély lakosai közt, hanem annak fiai közül is minden időben találkozunk olyanokkal, kik a köz- és a magánéletnek terén maguknak előkelő állást kivittek. S ha az eredményt vesszük szemügyre, ki fogja tagadni, hogy a szászok lakta vidékek és helységek jelenleg is a szellemi és anyagi érdekek virágzásának mindannyi figyelemre méltó és szép példányai. Ehhez járul az is, hogy az erdélyi szászok történetük művelésére mindig nagy gondot fordítottak. Valamint az összes szászságnak u. n. nemzeti levéltára, úgy az egyes publicumok, egyházi testületek és városok levéltárai példás rendben vannak, s a történelmi kincseknek gazdag tárházát képezik. Birnak azonkívül az erdélyi szászok Nagy-Szebenben a Brukenhalféle intézetben saját nemzeti muzeumot is. A mi pedig történetük tudományos művelését illeti: Eder József Károly óta (1760—1811.) köztük a történetíróknak egy igen respectábilis iskolája keletkezett, kik történetüknek minden irányait ernyedetlen szorgalommal tanulmányozták, s a historiai munkásságnak oly hatályos buzgóságát fejtették ki, hogy a tekintélyes szász történetíróknak már egész sorozatát említhetjük fel, és hogy még nem-szász tudósok is, mint gr. Kemény József, Kurz Antal, ezen munkásság társaiul

szintén nagy készséggel álltak be. S noha sajnós, hogy az erdélyi szász történetírók nagy részének munkásságán bizonyos egyoldalú elfogultság vehető észre: egészben véve azok a mai történettudományok színvonalán mégis állnak. Így valamint az egyes történetírók munkái, úgy a köztük keletkezett erdélyi honismereti egyesületnek (Verein für siebenbürgische Landeskunde) kiadványai is a tudományos világ előtt nagy becsben tartatnak.

A történelmi vizsgálódások ezen köréhez van szerencsém egy új adalékot nyújtani; t. i. három mindeddig kiadatlan és ismeretlen okmányt az 1204. 1206. és 1231-ki évekből. S a mennyiben az erdélyi szászok történetének az 2124-ki andreanum előtti időszaka még nagy homályban van, ezen okmányoknak ketteje ezen időből való, a harmadik pedig csak hét évvel azután, de még II. Endre uralkodása alatt adatott ki.

Általános tájékoztatás végett néhány megjegyzést hozsátok előre:

1) Az erdélyi szászok története a XIII. század második feléig Magyarország külső beköltözködések általi gyarmatosításának történetéhez tartozik. *) Reák illenek tehát szent Istvánnak fiához Imréhez intézett azon szavai: »In hospitibus et adventitiis viris tanta inest utilitas, ut digne sexto in Regalis dignitatis loco possit haberi. Propterea jubeo te, fili mi ut bona voluntate illos nutrias, et honeste teneas.**)

2) Első kérdés az, hogy hol volt ősi hazájuk. E tekintetben annyi már be van bizonyítva: **a)** hogy ők nem a tulajdonképi szász germán néptől származnak **), **b)** hogy nem is mindnyájan ugyanazon egy eredetűek, hanem különböző vi-

*) Azon elbeszélések, melyek az erdélyi szászokat a régi gothoktól vagy gepidáktól akarják származtatni; s úgy szintén a hammaeni gyermekek hypothesise már régén történelmi képtelenségeknek vannak bizonyítva; miért is egyszerűen itt mellőzzük azokat.

***) Szent István levele fiához Imréhez, a Corpus Juris Hungaricában a király első végzeményének nevezete alatt, 6. feje.

**) Ez az által bizonyítottatik, hogy a szász nyelvjárásnak jellemző sajátosságai az erdélyi szászok nyelvjárásában hiányoznak,

dékekből költözködtek hazánkba. Nyelvészeti tanulmányok arra mutatnak, hogy részben Flandriából *)), részben a közép Rajna vidékeiből **) , de részben Németország más részei, névszerint Nürnberg környékéből ***) és Franconiából is költözködtek őseik Magyarországra. Némii részök északi Magyarországból is a Szamos folyó irányát felfelé követeve telepedtek meg Erdélyben **) e) Nemzeti egységet tehát nem hoztak magukkal, hanem azt csak itt nyerték. Azonban úgy látszik hogy ezen nemzeti egység is az Andreanum előtt még igen laza volt. Tamás salonai esperest II. Endre királynak a keresztes háborúba elindulását és a spalatói kikötőben tengerre szállását 1217-re vonatkozólag elbeszélvén, azt mondja: »Praecessit Regem et Ungaros ingens Saxonum multitudo«. **) Arról, hogy ezen multitudo akkor már egygyé lett volna szervezve, tudomásunk nincs. De az Andreanumban már mint »fideles hospites nostri Theutonici Ultrasilvani universi« említetnek, s az mondatik »quod universus populus, incipiens a Varas usque in Boralth, cum terra Siculorum terrae Sebus, et terra Daranus, unus sit populus«.

3) Azon kérdés, hogy az ország melyik részét szállták meg először, s az egyes szászok lakta vidékek, mikor voltak általuk először elfoglalva, szintén csak annyiban van még tisztába hozva, hogy a beköltözködésnek kettős irányát szokás megkülönböztetni, nyugatról és éjszak-nyugatról.

A nyugati jövevények előbb a Maros jobbpartján telepedtek meg Gyulafehérvárt a püspöki székhely közelében, s Karako és Magyarigen voltak itt első nevezetes telepítvényeik. A Marost átlépven, a Küküllők és az Olt közti vidéke-

*) L. Regestáink 4., 7. és 8. számait.

**) Fabricius Károly az erdélyi-szász és a közép rajnai nyelvjárásokat, különösen pedig a helyneveket mélyebb összehasonlító tanulmányok tárgyává tévén, ezt kétségen kívül helyezte. Tanulmányainak eredményeit lásd Haltrich Józsefnél, Zur deutschen Thiersage (a segesvári gymnasium 185^{1/2}-ki programjában) 12. sk. II. Általán véve v. ö. Borchgrave Emil, Essai historique sur les colonies belges en Hongrie et en Transilvanie, Brüssel 1871. 93. sk. II.

3*) Lásd Reg. 1. sz. a.

**) Lásd Reg. 2. sz. a.

**) Lásd Reg. 17. sz. a.

ken foglaltak el állandó lakhelyeket. *) Az új honfoglalás ezen irányához okmányaink nem érdek nélküli adalékokat nyújtanak, különösen Erdély azon részére nézve, mely Nagy-Szeben és Kis-Disznódtól Segesvár felé terül el, melyen túl a Székelyföld bérezei további elönyomulásukat korlátozták. Innen dél-kelet felé, ugyanazon főirányban, a Barezaságban is telepedtek le német gyarmatok.

Éjszak-nyugatról Szatmár-Németi város volt a beköltözöködésnek támpontja, a honnan az első megállapodás hihetőleg a Csieső és Bálványos várai s Dees közti vidéken volt. **) S itt a németek telepedése három felé ágazott szét, Kolozsvár, mely egykor szintén német város volt, s Szász Régen és Besztercze felé.

4) Nemzeti és politikai szervezősöket a jövevények magyar királyok privilegiumainak alapján nyerték, névszerint II. Géza király concessióinak és II. Endre király 1224-ki privilegiumának alapján, melyet Robert Károly 1317. ünnepélyesen erősített meg; s ezen privilegiumok szervező ereje oly erős volt, hogy midőn az 1298-ki országgyűlési végzésben az »Universitas Nobilium, Saxonum et Cumanorum« említtetik, a Saxones nevezete alatt kétségen kívül az erdélyi szászokat kell érteni. Ellenben társadalmi és községi viszonyaik nemzeti intézmények alapján csak később nyertek általános és egyöntetű rendezést. Joguk egészben véve még a XV. századnak vége felé rendezetlen volt, s csak az 1437-ki kápolnai és az 1541-ki fordai unio, valamint magánjogi tekintetben az 1583-ki nemzeti statutumok eredményezték joguknak egységét.

Ezen keretbe illeszttem fentemlített három okmányomat is, melyek névszerint az erdélyi szászok telepítvényeinek régiebb idejére vetnek fényt. T. i.

1) 1204. »Johannes Latinus inter Theutonicus Transilvanenses in villa Rivetel commorans« érdemeinek jutalmazá-

*) *Teutsch G. D.*, Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Brassó, 1852. 17. l.

**) *Steiner Károly*, Beiträge zur Geschichte der deutschen Ansiedlungen im Nord-Westen Siebenbürgens aus der Arpadenzeit, a segesvári gymnasium 186 $\frac{1}{2}$ -ki programjában.

sául Imre király privilegiuma által a következő jogositványokat **a)** hogy őt »cum tota suorum heredum successione ex omni officio predietorum Theutonicorum, et etiam aliorum talium Regia benignitate exemimus«; azaz hogy örökösével és utódjaival azon köteleességek alól mentetik fel, melyeknek az erdélyi theutonok vagyis németek és mások, kik azokhoz hasonlóak, alávetvők. **b)** Őt »tali libertate donavimus, ut tam ipse quam ipsius heredes in aula Regia liberam habeant conversandi facultatem«, azaz hogy ő és utódjai a király udvaránál szabadon megjelenhessen és ott tartózkodhassék. **c)** »Nec in aliquo alicui de rebus suis vel possessionibus, tam in domibus quam in aliis, quas usque modo acquisivit vel adhuc acquirere poterit, exactionem aliquam vel tributum vel ipse vel heredes sui dare de cetero teneantur«, azaz adómentesség. **d)** »Nisi in armis militaribus, in quibus nobis et Regno tali libertate donati servire tenentur«, azaz fegyveres szolgálattal a királynak és az országnak tartoznak. **e)** »Ut ante alium judicem, praeter nos, et illum qui judicat filios jobagionum nostrorum, nullatenus cogatur respondere«.

2) 1206. II. Endre királynak »Cwezfej« földet tárgyazó adománya, Vratatos helység közelében, ugyan azon »Johan Latinus hospes fidelis noster miles« számára, mely az előtt »infidelis nostri Andreae filii Teutonici Martini de villa Vratatus« volt; s ez alkalommal egyuttal az említett birtoknak határai is szabályoztatnak. Azon kívül a király az említett »Johan Latinus«-nak, »ejus jus salvum esse volumus« megerősíti az Imre királytól nyert szabadságát; u. m. **a)** »Quod in placito ad nullius judicis adstet praesentiam, praeter Regiae Maiestatis et Comitis Palatini«, tehát a törvénykezési immunitását; — **b)** »Ut ubicunque locorum domos, terras, vineas, molendina, et alia quaecunque bona, quaecunque possessiones habuerit, vel in posterum praestante Domino poterit adipisci, sine aliqua dilaceratione vel infestatione praecipimus permanere«, tehát teljes egyéni birtoklási önállóságát; — **c)** »Quod ad quemcunque locum ipse vel eius famuli causa mercationis venerint, ab omni exactione vel pensione tributii liberi sint et exempti«, tehát vámszabadságát; — **d)** »Ut nulli omnino hominum fas sit, praenotatum Johan eiusque

haeredes in aliquo perturbare, et suam familiam inquietare, vel eius possessiones auferre, vel aliquatenus minuere; sed integrae et illibatae permaneant illi illisque in perpetuum haeredibus usibus idoneis pro futuris, tehát személyi és vagyoni jogosítványainak különös királyi oltalom általi biztosítását.

3) 1231. Midőn IV. Béla akkor még ifjabb király, atyja II. Endre királynak meghagyásából Erdélyben a kelletlen adományokat visszavonván, ehhez képest az ottani birtokviszonyokat rendezte; többi közt a fentemlített »Johannes Latinus«-nak két fiát, Konrádot és Dánielt, kiket határozottan »fideles et dilecti milites nostri Saxones Ultrasilvani«-nak nevez, a) négy helységének t. i. »villa Albae Ecclesiae«, »villa Homuspotok«, »villa Sarpotok« és »villa Latina«-nak qirtokában megerősíti; — b) azonkívül pedig azt határozza, hogy »populos eorundem de villa Oplid ab omni collecta absolvimus; ita quod nec nostris collectoribus, nec populis Scibiensibus (Cibiniensibus) collectam persolvant, nec collectores villas ipsorum intrare nostri praesumant; sed constituto termino, id est circa Nativitatem Domini teneantur nobis dictae villae militum tres fertones auri persolvere annuatim«; a mi tehát nemesak a »villa Oplid«, hanem a többi négy helység lakosaira nézve a közterhek viselésében kiváltságos kedvezmény.

Ezen három privilegiumot V. István, akkor még ifjabb király 1257. »Gyaninus filius Corradi et Daniel filius Johannis frater eiusdem«-nek kérésére akkép erősíti meg, hogy ők és utódjaik »concessa perfruantur libertate«.

Már ha ezek után azt kérdezzük, hogy mi történelmi becsé van az általam bemutatott három okmányoknak? — azoknak általános okmánytani, és szoros értelemben vett történelmi jelentőségét kell megkülönböztetni.

A hazai diplomatika szempontjából minden új és eddig ismeretlen árpádkori, azaz 1301. előtti hazai okmány felfedezését érdekesnek szokás tekinteni, különösen pedig az ilyen okmányok közül azokat tartják fontosaknak, melyek az u. n. tatárjárás, tehát 1241. előtti időből valók. Pedig van szerencsém három ilyen okmányt 1204. 1206. és 1231-ből bemutatni, melyek eddig kiadatlanok és egészen ismeretlenek voltak.

Úgy hogy az említett három okmány általános diplomaticus becsé kétségtelven.

De tartalmuknál fogva is van ezeknek különös történelmi fontossága.

Az erdélyi szászok régebbi idejéből — mint már említettem — csak kevés okmány jutott korunkra, melyek akkori történetüket közvetlen felvilágosítanak. Jelen értekezésemnek második függelékében regestákat állítottam össze, melyek mindazon adatokat tartalmazzák, melyeket a IV. Béla király halálát, tehát az 1270. évet megelőzőt időből bírnak, s a Barezaságot és Besztercze vidékét mellőzve, melyek akkor a szászok földjéhez nem számítottak, nem sikerült többet, mint összesen 31 ilyenmű adatot találnom. De ezek közül is kettő Gizela királyné és három II. Géza király korának homályos és traditionalis reminiscenciáinál alig tartalmazznak egyebet; tiz pedig kizárólag csak az egykori nagyszzebeni prépostságra vonatkozik, tehát az akkori szászok tulajdonképi történetével csak másodlagos összefüggésben van. S így csak 16 adat marad hátra, mely közvetlenül az akkori szászok viszonyait és eseményeit tárgyalja, de ezek közt is az általam közlött négy okmányi adat egy harmadat képez. S míg a többi nyolcz közül kettő (*Reg. 18. és 20.*) az összes szászságra, s hét egyes községekre vonatkozik (Karako, Chrapundorf vagyis Magyar Igen és Ramsra három, t. i. *Reg. 14. 23. és 30.*; Vince és Burgbergre kettő, t. i. *Reg. 26. és 29.*; s Rodnára kettő, t. i. *Reg. 24. és 31.*); az én négy okmányom egy akkori, a szászokhoz számított egyénről, s az általa alapított családról nyújt közvetlen tudomást. Sőt a mennyiben rendszerint II. Endre királynak Karako, Chrapundorf és Ramsra vonatkozó 1206-ki okmányára régiségénél fogva a fő súlyt szokták fektetni; én Imre királynak egy 1204-ki, tehát ennél régebbi, és II. Endre királynak egy szintén 1206-ki okmányát nyújtom.

Okmányaimnak tartalmát illetőleg, mindenek előtt szükséges a privilegialis jogosítványt megadóományozott egyén, t. i. »Johannes Latinus« nevét figyelembe venni. Mert a »Latinus« szónak határozott értelme van, s olaszt jelent, de francziát és spanyolt is jelenthet. Itt azt azon hozzátétel által látjuk közelebb meghatározva, hogy ezen Johannes

Latinus »inter Theutonicos Transilvanenses in villa Rivetel« lakik.

Rivetel helységre nézve II. Endre királynak Kis-Disznód (Mons Sancti Michaelis, Michelsberg), Nagy-Szeben melletti helységnek határait tartalmazó egy 1223-ki okmánya nyújt teljes felvilágosítást, hol ezeket olvassuk: »Prima meta terrae Montis Michaelis incipit ab oriente in pede alpium, et descendit per torrentem descendente ab ipsis alpebus versus villam *Ruetel*, metis assignatis usque ad viam, quae ducit de ipsa Monte ad villam *Ruetel*; inde transit ipsam viam, et ascendit per quandam viam usque ad metam, quae dividit territoria de Villa Hermani et de villa *Ruetel*« stb. *) *Rivetel* vagy *Ruetel* helység tehát egykor a Villa Hermani és Mons Sancti Michaelis, vagyis a mai Nagy-Szeben város és Kis-Disznód helység tőszomszédságában feküdt.

A mennyiben most okmányunk Jánost határozottan »Joannes Latinus«-nak nevezi, látjuk egyszersmind, hogy Nagy-Szeben környékének lakossága a XIII. századnak kezdetén nem volt tisztán német, s Gergely bíbornok és pápai követnek a XII. század végére vonatkozó tudósítása: »Flandrenses, qui tunc erant in illo solo deserto, quod gloriosae memoriae Geisa Rex Flandrensibus concessit« (lásd *Regestáink* 4. és 9. számát.), szintén azon felvilágosítást nyújtja, hogy az ide költözöködött flandroknak két nemzetiségét kell megkülönböztetni, t. i. német flandrokat, kik Teutonoknak is nevezettek, és francia flandrokat vagyis u. n. wallonokat, kik a Latinus-ok szó alatt értendők. Az ezek által lakott helységek az erdélyi szászok közt csakhamar elnémetesedtek; de az országnak más részeiben még a XV. század közepe táján »villae Latinae« vagy »loca Gallica«-nak nevezete alatt fel-
említetnek. **)

Okmányaink szerint ezen »Johannes Latinus« 1204. a

*) *Fejér* Cod. Dipl. III. köt. 1. r. 400. l., és korrektebb formában *Teutsch és Ffrabber* Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens. I. köt. 24. l.

**) *Borchgrave Enil*, Essai historique sur les colonies belges, qui s. etablirent en Hongrie et en Transylvanie pendant les onzième et treizième siècles, Brüssel, 1871. 116. l.

szászok tartozásai alól felmentetvén, oly módon, hogy ő és utódjai közvetlenül a királyi udvarhoz azok közé felvették, kik királyi jobbágyfiaknak (filii jobagionum nostrorum) nevezettek, tartozásuk akkép határozottat meg, hogy egyedül fegyveres szolgálatokra legyenek kötelezve. Azonkívül János előbb »Cwezfej« nevű birtoknak, azután pedig »villa Albae Ecclesiae«, »villa Homuspotok«, »villa Sarpotok« és »villa Latina«-nak is adományát nyerte; s halála után fiai Konrád és Dániel, és ezeknek utódjai nemcsak az említett jószágok birtokában, hanem több jogosítványban és immunitásban is megerősítettek, melyeket atyjuk János érdemeinek jutalmául nyert. S itt különösen nevezetes az, hogy ezen szabadságok és felmentések mellett is IV. Béla akkor ifjabb király, Jánosnak fiait 1231. »fideles et dilectos milites nostros Saxones Ultrasilvanos«-nak nevezi; kik tehát az erdélyi szászok nemzeti kapcsában azon túl is megmaradtak.

A fent említett öt helységnek mai viszonyaink szerinti helyszínelése nem csekély nehézséggel jár; s csak két jeles szász tudós, tagtársunk Fabricius Károly, és az erdélyi szász nemzet érdemdús levéltárnoka Wenrich Vilmos urakaak segítségével által támogatva, azoknak topographicus meghatározását megkísértem.

Ehhez képest a »*Vratatos*« nevű helység ma már nehezen található, s talán nem is létezik többé; de némileg útbaigazíthat az adományozott földnek »*Cwezfej*« neve, mely lihetőleg Kozdfő-nek olvasandó, s így Felső-Fehérmegyében a *Kosd* patak forrásához közel, talán azon vidéken lehetett, mely ma Woldornak neveztetik, és a fundus Regiastól külön állva, Felső-Fehér vármegyéhez tartozik.

A »*Villa Albae Ecclesiae*« ma is létezik *Fejéregyház* (Weiskirch) neve alatt Segesvár szomszédságában.

A »*Villa Hormuspotok*« a mai kiejtés szerint *Kormosz-patak*-nak olvasandó; s egykor a mai Kormosz völgyében lehetett.

A »*Villa Sarpatak*« létezik még Segesvártól nem távol, Felső-Fehérmegyében.

Végre a »*Villa Latina*« a mai *Olasztólek* lehetne Udvarhely székében, nem messze a Kormosvölgy nyílásától.

A hatodik helység, t. i. *Oplid*, mely mint »*Johannes Latinus*« fiainak birtoka említették, meg nem határozhatónak látszik.

Különben az ekkép csak geografiailag fejtegetett három okmányoknak van még fontosabb érdeke is; t. i. a jogtörténeti. A mennyiben mindazáltal mai előadásomnak egyedül az volt czélja, az erdélyi szászok történetéhez az *Andreanum* előtti időből egy új, eddig ismeretlen adalékot nyújtani, a jogtörténeti érdeket tárgyazó kérdésnek tüzetes fejtegetésébe ezen alkalommal nem bocsátkozom; s csak azt emelem ki, hogy okmányaim jogtörténeti tekintetben is sajátosság figyelemre méltók. Mert valámint azok egyrészt a szászok lakta vidékeknek egy magában elzárt terrenumá alakulására, mely ezen időben történt, becses adatot nyújtanak, úgy másrészt »*Johannes Latinus*« és fiainak személyes és családi viszonyai, melyek okmányainkban foglaltatnak, bizonyosságot tesznek arról, hogy az *Andreanum*nak »*Unus sit populus*«-féle tétele mellett is, a politikai és társadalmi egyenlő jogosultságnak azon elve, mely később a szász nemzet alkotmányának fősabályává lett, akkor gyakorlatilag még csak igen hiányosan lehetett kifejtve. Ugyanazt bizonyítják a *Regestáink* 25. és 31. számai alatt idézett okmányok is. •

ELSŐ FÜGGELÉK.

1) *Imre királynak privilegiuma Johannes Latinus riveteli lakos szándára. 1204.*

In nomine Sancte Trinitatis et Indiuidue Vnitatis. Hermericus, Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Chroacie, Rame, Seruieque Rex imperpetuum. Quanto pluribus innotescit uniuscuiusque forma excecionis vel contractus, eo quod ab humana tardius euanescat memoria, maioris roboris percipere consuevit incrementum. Hinc est, quod ad uniuersorum tam presentium quam futurorum noticiam volumus peruenire, quod Johannem Latinum inter Theutonicos Transiluanenses in villa Riuctel commorantem propter seruicium suum, quod nobis multociens intulit, cum tota suorum heredum successione ex omni officio predietorum Theutonicorum, et eciam aliorum talium Regia benignitate exemimus, et tali libertate donauimus, ut tam ipse quam ipsius heredes in aula Regia liberam habeant conversandi facultatem, nec in aliquo alicui de rebus suis vel possessionibus, tam in domibus, quam in aliis, quas usque modo acquisiuit, vel adhuc acquirere poterit, exactionem aliquam vel tributum vel ipse vel heredes sui dare de cetero teneantur, nisi in armis militaribus, in quibus nobis et Regno tali libertate donati seruire tenentur. Concessimus eciam ei, ut ante alium iudicem, preter nos, et illum qui iudicat filios hyobagionum nostrorum, nullatenus cogatur in aliquo respondere. Ut autem huius Regie concessionis series firma et inuariabilis in perpetuum permaneat, presentem paginam in rey testimonium intitulatam sigillo nostre ymaginis

fecimus communiri. Datum per manus Petri Albensis Prepositi et aule Regie Cancellarij, anno ab Incarnacione Domini M^o CC^o III°. Venerabili Johanne Colocensi Archiepiscopo, Vgrino Strigoniensi Archielecto et Iauriensi Episcopo, Calano Quinque-Ecclesiensi Episcopo, Desiderio Chenadiensi Episcopo, Simeone Waradiensi Episcopo, Willermo Ultrasilvanensi Episcopo. Benedieto Palatino, Ypochyo Bano, et Bachiensi Comite, Jula Nitriensi et Curiali Comite, Tibureio Budrugensi Comite, Chepano Supruniensi Comite.

(V. István akkor ifjabb királynak 1257-ki megérősítő privilégiumából, mint alább 4. sz. a.)

2) II. Endre királynak adománya ugyanazon Johannes Latinus számára. 1206.

In nomine Sancte Trinitatis et Individue Unitatis. Andreas Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerieque Rex in perpetuum. Regie Serenitatis deuocioni plurimum expedit, quod ex fonte nascitur pietatis, ut hospites omnes ad sinum sue benignitatis confugientes suscipiat et fo eat; sed ratio persuadet, ut eos propensius protegat et promoueat, quos ad honorem Corone et Regni utilitatem inspexerit, efficacius invigilare. Huius igitur rey speculatioe salubriter ammoniti, et Johan Latini hospitis fidelis nostri militis seruiciorum merita fideliter et efficaciter nobis impensa considerantes, terram quandam nomine Cwezfey pristaldo infideli (igy) nostro Andrea filio Teutonici Martin de villa Vratotus hereditario iure, in perpetuum ei contulimus possidendam. Que terra his metis et terminis circumgingitur et concluditur. Incipit itaque prima meta de Barancvth, et progrediens terminatur ville Leweaech; vnde exiens per quasdam metas tenet terminum eum villa Cowrnh; et inde terminus vadit per tres metas, donec perveniatur ad villam Welmer; inde progrediens per quasdam metas conterminam habet villam Sars; deinde similiter vadit per quasdam metas et coniungitur ville militum; unde procedens de meta in metam revertitur ad predictam villam Barancvth; infra quas villas

est terra Johan, quam ei dedimus. Que eciam est lustrata et metis assignata per iam dictum pristaldum, iobagionibus Albensis castris testimonium inde perhibentibus. Quorum nomina hec sunt: Gyuna, Gyna, Gyurgy, Iseph, Willam, et aliis quam pluribus quos tedet nominare. De cetero paci et quieti illius providere volentes, eandem libertatem, quam frater noster Rex Hemiricus recolende memorie ei contulerat, plenarie sibi suisque heredibus presencium auctoritate concedimus; videlicet quod in placito ad nullius iudicis adstet presentiam preter Regie Majestatis et Comitis Palatini; cuius ius saluum esse volumus, et ubicumque locorum domos, terras, vineas, molendina et alia quecumque bona, quascumque possessiones habuerit vel in posterum prestante Domino poterit adipisci, sine aliqua dilaceracione vel infestatione precipimus permanere. Ad hec stabilimus, quod ad quemcumque locum ipse vel eius famuli causa mercacionis venerint, ab omni exaccione vel pensione tributi liberi sint et exempti. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum fas sit, prenomiatum Johan eiusque heredes in aliquo perturbare, et suam familiam inquietare, vel eius possessiones auferre, vel aliquatenus minuere; sed integre et illibate permancant illi illiusque in perpetuum heredibus usibus idoneis pro futuris. Ne igitur huius nostre donacionis vel institucionis series ab aliquo posterorum calumpniose possit infringi, presentis scripti patrocinio et Regie Serenitatis sigillo fecimus confirmari. Si quis autem pertinax et indevotus presenti pagine temerario ausu contraire temptauerit, iram Omnipotentis Dey incurrat et Regie indignacionis severitatem vehemensius experiatur. Datum per manus Gottfredi Orodienis Prepositi et Regie aule Cancellarij; anno ab Incarnacione Domini M^o CC^o VI°. Venerabili Johanne Strigoniensi Archiepiscopo existente, Calano Quinque-Ecclesiensi Episcopo, Bolezlao Waciensi, Kalandanda Vesprimiensi, Kathapano Agriensi, Desiderio Chenadiensi, Guthardo Zagrabiensi, Symone Waradiensi, Petro Geuriensi. Mogh Comite Palatino et Byhoriensi, Chepano Bano existente, Chepano Comite Bacyensi, Gyula Budrugensi, Marcello Supruniensi, Benedieto Woyowoda, Smaragdo Curiali Comite nostro et Zoutchiensi, Mercurio Posoniensi, Tibureio Curiali Comite Regine et Albensi, Martyn Woswariensi,

Ogyuz Zaladiensi, Nicolao Nitriensi, Poth Musuniensi, Nicolao Chenadiensi.

(V. István akkor ifjabb királynak 1257-ki megerősítő privilegiumából, mint alább 4. sz. a.)

3) IV. Béla akkor ifjabb királynak adományja ugyanazon *Johannes Latinus és fiai számára. 1231.*

Bela Dei gracia Rex primogenitus Regis Hungarie omnibus presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Gloria in excelsis Deo et in terra bone voluntatis hominibus pax in terra nunciatur, quum illuxit dies redemptionis Hungarorum, restauracionis dignitatis Regie, reuocacionis libertatis Corone, Beatissimus Rex Stephannus ad inmareisibilem enim vite eterne transiturus gloriam, defensionem Beate Virginis terram Hungarorum merito commendavit; quia eius precibus et interventu de merore ad leticiam, de servitute ad libertatem est translata. Nos igitur sub proteccionem eiusdem militantes, dum per Divine inspiracionis gratiam voluntate patris nostri, et maturo Principum terre nostre Consilio inutiles et superfluas donaciones, que falso nomine perpetuitates nuncupantur, destrueremus, positi in Transilvanis partibus, fideles et dilectos milites nostros Saxones Ultrasilvanos, Corradum et Danielem filios Johannis Latini, qui nobis fideliter sua semper in omnibus exhibuerunt servicia tam diligenti anneximus, quod quatuor villas eorum, scilicet villam Albe Ecclesie, villam Homuspotoc, villam Sarpotoc, villam Latinam, nec non et populos eorundem de villa Oplid ab omni collecta absolvimus; ita quod nec nostris collectoribus, nec populis Scibiensibus, collectam persolvant, nec collectores villas ipsorum intrare nostri presumpant; sed constituto termino, id est circa Nativitatem Domini teneantur nobis diei militum tres fertones auri persolvere annuatim. Ita quod propter istam specialem solutionem populos ab omni absolvimus gravamine. Hoc non pretermittentes, quod quando in exercitum proficiscuntur ipse vel filii eius, in usus eorum collecta diei pecunie redigatur. Ut igitur nostra donacio de generacione in generacionem salva

semper et inconcussa permaneat, concessionis nostri sigilli seriem scribi fecimus sigillo nostro roborantes. Datum per manus Mathye Prepositi Zagrabicensis aule nostre Cancellary anno Domini M^oCC^oXXX^o1^o Pons Tauarnicorum, Chac Dapiferorum, Posa filio Solum Agasonum, Michaelo filio Opud Pincernarum Magistris existentibus; Iula fratre Ratolt Woywoda Transylvano existente.

(V. István akkor ifjabb királynak 1257-ki megerősítő privilegiumából, mint 4. sz. a.)

4) V. István akkor ifjabb királynak privilegiuma, melylyel a fentebbi három okmányt megerősíti. 1257.

Stephanus Dei gracia Rex primogenitus Illustris Regis Hungarie, et Dux Transilvanus, omnibus presencium noticiam habituris salutem in eo qui est vera salus. Plurimum expedit devocioni Regie Serenitatis, quia ex fonte nascitur pietatis ut universos ad suum sinum confugientes suscipiat, foueat et protegat opere pietatis, maxime tamen eos, quos considerat invigilare ad Corone Regie gloria et honorem. Hinc est igitur quod ad universorum noticiam tenore presentium volumus pervenire, quod accedentes ad nostram presenciam Gyavinus filius Corradi, et Daniel filius Johannis frater eiusdem, exhibuerunt nobis privilegia avorum nostrorum inclitorum Regum Hemerici videlicet et Andree, et domini patris nostri Illustris Regis Bele; quorum privilegiorum, unum videlicet inclite memorie Regis Hemerici incipit in hec verba:

In nomine stb. Hemerici stb. (Következik Imre királynak 1204-ki privilegiuma, mint fentebb 1. sz. a.)

Aliud vero privilegium videlicet recolende memorie Regis Andree continetur in hac forma:

In nomine stb. Andreas stb. (Következik II. Endre királynak 1206-ki privilegiuma, mint fentebb 2. sz. a.)

Tercii vero privilegii videlicet domini ac patris nostri karissimi tenor talis est:

Bela D. gr. primogenitus Regis Hungarie stb. (Következik IV. Béla akkor ifjabb királynak 1231-ki privilegiuma mint fentebb 3. sz. a.)

Quibus inspectis, auditis et intellectis supplicabant nobis viri supradicti, ut iuxta formam privilegiorum supradictorum ipsos ac eorum heredes heredumque successores fouere et conseruare dignemur. Nos igitur ipsorum petitionem iustam fore et condignam considerantes, eorum supplicationibus misericorditer inclinati, ipsos Gyanyinum et Danielēm, ac eorum successores concessa perfrui, volentes libertate, seriem privilegiorum gloriosorum Regum ratam habentes de verbo ad verbum nostro privilegio inserendo confirmamus et auctoritate presentium confirmamus. Vt autem huius nostre donacionis series et facti robor optineat perpetue firmitatis presentes concessimus litteras sigilli nostri duplicis munimine roboratas. Datum per manus Magistri. Ph. Prepositi Dymisiensis aule nostre Cancellary, anno Domini M^o CC^o L^o septimo.

(Eredetie börhártyán, melyről a király kettős pecsétjének töredéke sárga-ibolyaszínű selyemzsinóron függ; a budai kir. kamarai levéltárban.).

MÁSODIK FÜGGELÉK.

Regesták az erdélyi szászok történetéhez IV. Béla király haláláig.

1. 1000—1038. Hermani generatio cum Regina Keyzla introivit. Liberi homines sunt de Nurnberg hereditatibus pauperes. (Mark képes krónikájában; s úgy szintén a pozsonyi ed. Toldy 27. l., a budai ed. Podbraczky 51. l., s a Turóczyféle krónikában II. k. 18. f. Ezen Herman Nagy-Szeben felépítőjének tartatik, mely neve után Villa Hermannii és Hermannstadtnak neveztetik.).

2. 1000—1038. Andreas stb. hospitibus Teutonicis de Zathmar Nemethi residentibus, qui se dicebant in fide domine Reginae Keyslae ad Hungariam convenisse, talem dedimus, donavimus et concessimus libertatem, quod more Saxonum villicus ipsorum armatus cum quatuor personis sagittariis nobiscum exercitare teneatur stb. (II. Endre király 1230-ki

privilegiuma Szatmár-Némcti város számára, Fejér Cod. Dipl. III. köt. 2. r. 211. l.

3. 1141—1161. Andreas stb. Accedentes fideles hospites nostri Theutonici Ultrasilvani universi ad pedes Maiestatis Nostre humiliter nobis conquerentes, sua questione suppliciter nobis monstrauerunt, quod penitus a sua libertate, qua vocati fuerant a piissimo Rege Geysa auo nostro excidissent stb. (II. Endre királynak 1224-ki nagy privilegiuma, mint alább 20. sz. a.).

4. 1141—1161. Gregorius de Sancto Apostolo D. gr. Sanctae Mariae in Portieu Diaconus Cardinalis Apostolicae Sedis Legatus stb. Flandrensens stb. qui tunc erant in illo solo deserto, quod gloriosae memoriae G. (II. Géza) Rex Flandrensibus concessit stb. (Gergely bibornok 1189-ki okmá. nyából, mint alább 9. sz. a.)

5. 1141—1161. Sigismundus stb. Nos ex tenoribus et continentijs certarum litterarum praedictorum dominorum Gaysae etc. Regum per nos confirmatarum stb. vidimus stb. (Zsigmond királynak 1419-ki szabadságlevele, Siebenbürgische Quartalschrift IV. köt. 166. l.).

6. 1141—1161. Wladislaus stb. Saxones nostri stb. uti ex litteris quondam Serenissimi domini Sigismundi stb. superinde confectis vidimus contineri, ex quondam Geysae stb. Regum Ungariae generosis (? graciosis) concessionibus, eisdem vigore litterarum eorundem Regum stb. factis stb. I. (Ulászló királynak 1441-ki szabadságlevele, Edernél: De initiis iuribusque primaevae Saxonum Transsilvanorum 181. l.).

7. 1173. után. Gregorius de Sancto Apostolo D. gr. Sanctae Mariae in Portieu Diaconus Cardinalis Apostolicae Sedis Legatus stb. quod cum occasione huius verbi »desertum«, quod verbum est in privilegio gloriosi et illustris domini Regis B. (III. Béla) et nostro ad preces eiusdem Regis impetrato a nobis et optento super constitutione Praepositurae Ultrasilvanae, quam fecimus, eum prius officium legationis gessimus in Hungaria stb. (Ugyanazon Gergely bibornok és 1189-ki intézkedésből, mint 9. sz. a.).

8. 1184. Rex Vugarie habet de alienis hospitibus Regis

de Ultrasylnas XV millia marcarum. (Status Regni Hungariae Bela III. R. H. regnante, Fejér Cod. Dipl. II. köt. 218. l.)

9. 1189. Gregorius de Sancto Apostolo D. gr. Sanctae Mariae in Portien Diaconus Cardinalis Apostolicae Sedis Legatus stb. (Az erdélyi püspök és a nagyszebeni prépost közt perben) illustris et gloriosus Rex (III. Béla) ad interrogationem nostram hanc interpretationem Vesprimii in praesentia Magnatum suorum promulgavit, quod non fuit eius intentionis tempore constitutionis Praepositurae, nec postea, quod ali Flandrenses Praeposito essent subditi, nisi qui tunc tantummodo habitabant in deserto, quod sanctae recordationis Geisa pater suus Flandrensibus concesserat stb. Nos vero idem cum domino Regie sentientes stb. praedictum verbum sic interpretamur stb. (Fejér Cod. Dipl. II. k. 250. l. Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch. 4. l.)

10. 1191. Datum XIII. kalendas Januarii. Coelestinus Episcopus servus servorum Dei venerabili fratri . . . Strigoniensi Archiepiscopo stb. Cum Ecclesia Teutonicorum Ultrasilvanorum in Praeposituram liberam sit instituta stb.: eandem institutionem ratam habentes praecepimus nostri registri serie contineri perenni memoria duraturam stb. (Fejér id. m. II. k. 276. l.; Teutsch és Firnhaber id. m. 3. l.)

11. 1198. Datum Rome apud Sanctum Petrum XVII. kalendas Julii. Innocentius (III.) stb. magerösi Gergely bibor és pápai követnek 9. sz. a. intézkedését. (Fejér id. m. II. köt. 333. l.; Teutsch és Firnhaber id. m. 6. l.)

12. 1199. Datum Laterani XIX. kalendas Januarii. Innocentius (III.) stb. Adriano Ultrasilvanensi Episcopo stb. ut si aliquod scriptum contra sententiam, quae contra Flandrenses sacerdotes, qui positi sunt in terra Sancti Michaelis quondam decimati, super jure parochiali pro te lata est, per subreptionem appareat impetratum, viribus careat stb. (Fejér id. m. II. köt. 348. l.; Teutsch és Firnhaber id. m. 6. l.)

13. 1201. In nomine stb. Hemiricus D. gr. Hungariae stb. Rex stb. Inre királynak privilegiuma Joannes Latinus számára, mint az első függelékben 1. sz. a.

14. 1206. Andreas stb. hospites Regni de tribus villis Ultrasilvanis, Karako videlicet, Chrapundorf et Rams stb. tali

eos ob reprimendam posteriorum praesumptionem libertatis gratia, quam et antecessorum nostrorum privilegiis obtinere, dotavimus stb.; quod a collectarum, et quibus alii Saxones obligantur sint immunes pensionibus; nec ob custodiam confinium excubent in exploratione, neque etiam, nisi quando Rex in propria persona — — praecesserit, in exercitum ire teneantur stb. (Fejér id. m. III. k. 1. r. 33. l.; Teutsch és Firnhaber id. m. 7. l.)

15. 1206. In nomine stb. Andreas D. gr. Hungariae stb. Rex stb. II. Endre királynak privilegiuma Johannes Latinus és fiai számára, mint az első függelékben 2. sz. a.

16. 1211. Datum Laterani idibus Julii. Innocentius (III.) stb. Ultrasilvano Episcopo. Significatum est nobis, quod Sibiniensi Praepositura vacante, quae ad Romanam Ecclesiam nullo pertinet mediante, dilectus filius Magister R. ad eam canonicè est electus stb. A választásról jelentés tétessék. (Fejér id. m. III. k. 1. r. 114. l.; Teutsch és Firnhaber id. m. 10. l.)

17. 1212. Datum Laterani XV. kalendas Februarii. Innocentius (III.) stb. Electo et Praeposito Colocensibus. Sicut dilectus filius Magister R. nobis exponere procuravit, carissimus in Christo filius noster Ungariae Rex illustris, ipsum ad Praeposituram duxit canonicè presentandum stb. instituáltassék (Fejér id. III. m. k. 1. r. 129.; Teutsch és Firnhaber id. m. XXX. l.)

18. 1217. Anno Redentionis nostrae MCCXVII. mensis Augusti XXIII. die advenit Andreas Rex ad civitatem Spalatensem. Praecessit autem Regem et Ungaros ingens Saxonum multitudo, qui omnes pacifici et mansueti erant eum devotione ac desiderio navigationem Regiam praestolantes; omnes enim cruce signati erant stb. (Thomae Archiepiscopi Spalatensis, Historia Salonitanorum Pontificum atque Spalatensium, 26. fejezet.)

19. 1223. In nomine stb. Andreas D. gr. Hungariae stb. Rex stb. privilegium a kerezi apátság számára. (Fejér id. m. VII. k. 1. r. 212. l.; Teutsch és Firnhaber id. m. 23. l.)

20. 1224. In nomine stb. Andreas D. gr. Hungariae stb. Rex stb. Az u. n. Andreanum, vagyis II. Endre királynak

nagy privilegiuma az erdélyi szászok számára (Fejér id. m. III. k. 1. r. 441. l.; Teutsch és Firnhaber id. m. 28. l.)

21. 1235. Datum Laterani IV. kalendas Martii. Gregorius (IX.) stb. Archiepiscopo Strigoniensi stb. Cum Ecclesia Theutonicorum Ultrasylvanorum in Preposituram sit liberam instituta et eisdem, quibus alie Prepositure exente libertatis insignibus redimita, et eam authentico scripto recolende memorie B. Rex Hungarie studuerit communire, quam etiam felicis memorie Gregorius Sancte Marie in Porticu Diaconus Cardinalis, tunc in partibus Hungarie Apostolice Sedis Legatus privilegii sui munimine, et Apostolica postmodum Auctoritas confirmavit stb. új pápai megerősítés. (Fejér id. m. III. k. 2. k. 240 l.; Teutsch és Firnhaber id. m. 45. l.)

22. 1231. *Bela d. gr. Rex primogenitus Regis Hungarie stb.* IV. Béla akkor ifjabb királynak privilegiuma Johannes Latinus fiaj számára, mint az első függelékben 3. sz. a.

23. 1238. Datum in villa Saxonum de Erkw. II. idus Februarii. Bela stb. quod nos hospitibus nostris Saxonibus de villis Karako et Crapundorff talem concessimus libertatem stb. (Fejér id. m. VII. k. 4. r. 257. l.; Teutsch és Firnhaber id. m. 61. l.)

24. 1241. Rex Cadan (Tartarorum) inter Rusciam et Comaniam per silvas trium dierum habens iter sive viam, pervenit ad divitem Rudanam, inter magnos montes positam Theutonicorum villam, Regis argenti fodinam, in qua numerabatur innumera populi multitudo. Sed cum essent homines bellicosi, et armorum penuriam non haberent, audito ipsorum adventu extra villam per silvas et montes eis obviam exierunt. Cadan vero respiciens multitudinem armatorum, terga dedit, fingens fugam ante eos. Tunc populi cum victoria revertentes, armis depositis inebriari vino inceperunt. Sed ipsi Tartari subito venientes, cum fossata, muros et munitiones aliquas non haberent, villam ex multis partibus intraverunt. Et licet hinc inde fieret magna strages; videns populus, quod eis resistere non valebat, se ad fidem eorum totaliter reddiderunt. Sed Cadan sub sua protectione villa recepta, Ariscaldum Comitem Ville, cum electis sexcentis armatis Theutonicis, suis militibus, associavit sibi, venire cum eis incipiens citra

silvas (M. Rogerii Carmen miserabile super destructione, Regni Hungariae per Tartaros facta 20. fej.)

25. 1243. VI. kalendas Februarii. Bela stb. quod cum fidelem nostrum Laurentium Woyvodam post conflictum Tartarorum ad partes Transylvanie misissemus, ut populos nostros recolligeret, et ea que sibi videntur in terra illa nobis et Regno nostro utilia, vice nostra et autoritate ordinaret: dictus Laurentius Woyvoda, considerans servitium et fidelitatem per quosdam Theutonicos, Lentenk videlicet Comitem, et Hermannum fratres nobis exhibitam, eisdem quosdam terras Castri nostri Doboka, Tatateleke videlicet, Bachunateleke, Chegeteleke contulit perpetuo possidendas; Christiano vero, sponso dictorum Lentenk et Hermanni, quandam terram ville Nagyfalv axistentem ad viginti aratra ad nos pertinentem, contulit etiam ob remunerationem servicii et fidelitatis perpetuo possidendam stb. (A király ezt megerősíti. Fejér Cod. Dipl. IV. köt. 1. r. 275. l.)

26. 1248. Nos Laurentius Wayvoda Transsilvanus et Comes de Walkov fidelibus suis Teutonicis de Wynek et in Burgbergh commorantibus stb. quod fidelibus hospitibus nostris in Wynch et in Burgbergh commorantibus omnem per omnia libertatem stb. quam habent provinciales Comitatus Seybiniensis, duximus indulgendam stb. (Fejér id. m. VII. k. 1. r. 294. l.; Teutsch és Firnhaber id. m. 68. l.)

27. 1252. Bela stb. quod accedens ad nos fidelis noster Vincentius Comes filius Akados Siculi de Sebus — — genter postulando, quod terram Zek, que quondam Saxonis Fulkun fuerat, sed per devastacionem Tartarorum vacua et habitacionibus carens remanserat inter terras Olahorum de Kirez, Saxonum de Barassa, et terras Siculorum de Sebus existentem sibi conferre dignaremur stb. Prima meta incipit ob oriente super quodam monte nomine Vekul, et venit ad fluvium Olth usque partem meridionalem, et per memoratum fluvium Olth descendit ad indagine usque septentrionem, et per quemdam rivulum vadit diu usque ad caput ipsius rivuli; et inde ascendit ad monticulum, qui vulgariter berkh dicitur, a quo contignatur predicto monti Vekul versus orientem, et sic terminatur stb. (Fejér Cod. Dipl. IV. k. 2. r. 147. l.)

28. 1257 *Stephanus D. gr. Rex, primogenitus Illustris Regis Hungarie et Dux Transilvanus stb.* V. István ifjabb királynak privilegiuma Johannes Latinus utódjai számára; mint az első függelékben 4. sz. a.

29. 1265 *Stephanus d. gr. junior Rex Hungarie, Dux Transilvanus stb.* megerősíti Lőrincz vajdának 1248-ki okmányát, mint fentebb 26. sz. a.

30. 1266. *Stephanus D. gr. junior Rex Ungarie, Dux Transylvaniae stb.* védlevél a »hospites de Karako et de Igen« számára. (Teutsch és Firnhaber id. m. 83. l.)

31. 1268. *Datum in Rodna in vigilia Thome Apostoli. Nos Judices et Jurati de Rodna stb. quod Comes Rotho cum bona voluntate omnium suorum amicorum et heredum, — — — sui Comitis Henchmanni, scilicet filie sue Margarete vendidit suas possessiones Comiti Henrico filio Brendlini et suis heredibus stb. Nomina vero ipsarum possessionum hec sunt: Primo turris lapidea, et domus lignea apud turrim, et curiam circum munitam cum fundo; item molendinum ultra aquam Zhomos; item casam integraliter, et duas curias, et omnes agros sub castro; item medias partes argenti fodinarum undique locorum, quas ad Comitem Rothonem novimus pertinere stb.* (Fejér id. m. IV. k. 3. r. 480. l.; Teutsch és Firnhaber id. m. 89. l.)

TRENTSINI

CHÁK MÁTÉ

ÉS

KORTÁSAI

BOTKA TIVADAR,

RES. TAGTÓL.

(SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.)

BUDAPEST, 1873.

EGGENBERGER-FÉLE M. AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)